

Atti e memorie della Societa Istriana di archeologia e storia patria Wissenschaftler gesammelt waren. Außerdem ist die Absicht der Verhandlung noch auf einige nicht herausgegebene Archivquellen aufmerksam zu machen, vor

allem auf die Quellen, die vom Landesarchiv Koper aufbewahrt werden.

Prisege v slovenščini

Matevž Košir

Prisege predstavljajo slovenska besedila uradnega značaja. Prisegalo se je pred sodiščem in drugimi uradi. Prisege v slovenščini so za 17. in 18. stoletje dokaj številne.¹ Slovenske prisege lahko okvirno razdelimo v tri skupine: poklonitvene ali podložniške prisege, prisege najrazličnejših uslužbencev in prisege v pravnih postopkih.

1. Poklonitvene ali podložniške prisege izražajo zvestobo in pokorščino. Ohranjene so slovenske prisege za plemiče, meščane in podložnike. Te prisege se je polagalo ob zamenjavi vladarja oziroma zemljiškega gospoda, podelitvi fevda ali ob sprejemu v vrste pravih meščanov. Za plemiče je ohranjen slovenski obrazec za zapriseganje škofovskih vazalov v Celovcu do leta 1653² ter fevdna prisega v zapriseženi knjigi notranjeavstrijske vlade, ki se je uporabljala od leta 1637 do 1712.³ Prva prisega je veljala za vazale krškega škofa tako na Koroškem kot tudi na Kranjskem in Štajerskem. Druga prisega se je prvič brala fevdalcem, ko so se poklonili koroški deželni stanovi cesarju Ferdinandu III. Drugi obrazec je veljal za notranjeavstrijske dežele (Kranjsko, Goriško, Koroško, Štajersko) od cesarja Ferdinanda III. do Karla VI. Podoben slovensko-hrvaški obrazec je ohranjen v graški knjigi priseženih obrazcev, ki je nastala pod vladavino Marije Terezije.⁴ Po Dolenčevem mnenju so bile fevdne prisege v slovenščini pod Jožefom II. opuščene.⁵ Plemiči so prisegli pokorščino »... Gnadleuestimo Firsto ino Gospodo... « oziroma »...nay Svetlostimu naymogneschimo ino naymogozhnimo Rimskimu Zesariu ...«. Slovenski obrazci za fevdno prisego imajo dvodelno obliko. Sestavljeni so iz nagovora in prisežnega obrazca v ožjem pomenu besede.

Prisežni obrazci za kranjske meščane so bili najverjetneje zapisani v prvi polovici 16. stoletja. Prisege za kranjske meščane so najstarejše zapisane prisege v slovenščini.⁶ Zelo

verjetno pa je, da je obstajala starejša predloga, na osnovi katere sta bila izdelana tako kranjski kot ljubljanski prisežni obrazec za meščane.⁷ Za ljubljanske meščane in prebivalce mesta je ohranjen prisežni obrazec, ki je nastal leta 1619, ko je nadvojvoda Ferdinand II. postal nemški cesar ali kmalu po tem letu.⁸ Ta prisega je bila v uporabi v času cesarjev Ferdinanda, Leopolda in Karla VI. Meščani so prisegli pokorščino »...proti Gospodj Bogu Ozhetu nebeskimu, da otschem nashimu svetlimu Cesarju inu dezelskimu Fürstu..., Inu tudi Gospudj Burgermaistru, Rihtaru inu postenimu Ratu tiga Poglautiga defta Lublane...« Obrazci za meščane mesta Kranja so podobni. V njem meščani prisegajo »...gospudi Khryllu, Descbeskimu Viuodi, Richtaryu yenu Rathu, Jnu gmeini tiga mesta...«.9

S Štajerske pa sta ohranjeni dve tržanski prisegi iz prve polovice 18. stoletja iz Središča ob Dravi in iz Mozirja.¹⁰ V njej prisega tržan k bogu, da bo izkazoval sodniku in magistratu pokornost.

Lep primer poklonitvene prisege so prisege blejskih podložnikov, ki so jo morali položiti ob vsakokratni novi izvolitvi briksenškega škofa. Ohranjeni sta prisegi škofu Viljemu iz leta 1629¹¹ in škofu Janezu iz leta 1642.¹² Škof Viljem pl. Welsberg, ki je bil v Brixnu za škofa od 1628 do 1641, je, kot je razvidno iz nagovora, prišel leta 1629 osebno na Bled. Prisegli so kmetje, ki so spadali neposredno pod škofa, in kmetje, ki so spadali pod proštijo na otoku, ki so bili podrejeni stolnemu kapitlju v Brixnu. Isti obrazec so uporabili še leta 1642 po nastopu novega škofa v Brixnu Jobannesa Plazgummerja (1641-1647).¹³ Podložniki gospostva Bled in proštije Bled-jezero so prisegli pokorščino: »...temu Visoku Vrednimu Firшту Inu gospudu gospudu Jaan Škofu Brixni gori Vshigneozhimi perstami ena persega proti Bogu

inu usem Suetnikam sturili Firshtoui gnadi, koker Vashimu prauimu inu Natirlich Firhstu inu gospudu Brixni, Inu poneh Firshtoui gnadi smerti... pak enimu Zhesti Vredni mu Tumbcapitolnu Brixni...« Ta prisega je dvo-delna.

Ohranjeni sta še poklonitveni prisegi freisinških podložnikov. Prva iz leta 1615 je hila namenjena freisinškemu škofu Štefanu pl. Seibolsdorfu (1612-1618). Prisego so položili pred loškimi oskrbnikom. Slovenska prisega je iz dveh delov, iz nagovora, ki ga je imel loški oskrbnik, ter iz skupne prisega zbranih kmetov. Druga prisega je naslovljena na Vida Adama pl. Geebecka (1618-1651).

Med poklonitvene prisega lahko delno uvrstimo tudi slovensko prisego, ki jo je priredil okoli leta 1600 škof Hren za verske osumljence svoji rekatolizacijski komisiji.¹⁴ V tej protireformacijski prisegi so prisegli pokorščino in zvestobo knezu in nadvojvodi Ferdinandu ter sveti rimokatoliški cerkvi.¹⁵ Tudi prisežna obrazca za ljubljanskega meščana in ljubljanskega prebivalca sta vsebovala takšen protireformacijski vstavek, vendar v bolj strnjeni obliki.¹⁶

2. Drugo skupino predstavljajo prisega najrazličnejših uradnikov in uslužbencev. Ti so se s prisegami zavezovali, da bodo vestno opravljali službo. Prisegali so običajno ob nastopu ali podaljšanju službe. Peter Eger, prejemnik sredstvenine v Kokri leta 1661,¹⁷ ter Jurij Šubic, davčni izterjevalec leta 1668,¹⁸ sta kot deželnotanovska uslužbenca prisegla deželnim stanovom. Peter Eger je prisego, ki je zapisana v »Einer Loblichen Landtschafft dess Hörtzogthumbs Crain Jurament Buech« in je dvodelna, do leta 1685 še večkrat ponovil.¹⁹

Verjetno iz 16. stoletja so ohranjene prisega sodnika in svetnikov mesta Kranja.²⁰ Iz štiridesetih let 18. stoletja je ohranjena prisega župana iz Središča ob Dravi, ki prisega »...plemenitomu y Veliko posstovanomu Magistratussu...«.²¹

Iz druge polovice 18. stoletja pa je ohranjen prisežni obrazec v slovenščini za mestne sodnike, ki se je uporabljal v letih 1750-1771. V tem obdobju je na podlagi tega obrazca priseglo 25 sodnikov iz Črnomlja, Kamnika, Kostanjevice, Kranja, Loža, Metlike, Radovljice in Višnje Gore.²² Prisežni obrazec iz 18. stoletja spada v sklop obrazcev, na osnovi katerih so bili zapriseženi vsi tedanji državni uradniki na Kranjskem v času, ko sta bila na Kranjskem reprezentanca in komora oziroma deželno glavarstvo najvišja državna upravna organa. Sodniki so prisegli »... Gospud Bogu usega Magoznumu, da jest ozem nashemu Suetlemo Cesariu, inu Kralu Franciscu, te

Suetle Cesarize, inu Kralize Mariae Theresiae, tudi od teh Erham, ne men te Vsoku Imenitne Repraesentanze inu Camere, koker tude temu napre postaulenmo Creis Hauptmano lete Cranske Deshele...«.²³

V dveh prisežnih knjigah ljubljanskega mesta so zapisani prisežni obrazci v slovenščini za nižje mestne uradnike: čolnarje, gozdarske hlapce, valpte, solomerce, tesarje, žitomerce, čuvaje, vinomerce, vratarje.²⁴ Oni ne prisegajo cesarju, ampak »...gospudj Bogu, inu tudi, gospudi Purgermaistru, Richteriu, inu temu posstenimu Rathu, tega poglauitega mesta Lublane...«. Prisega so bile zapisane leta 1619 in so se uporabljale do časa Karla VI.

Iz leta 1771 je ohranjen prisežni obrazec za cestne nadzornike.²⁵ Iz leta 1675 pa je ohranjena prisega ribiškega hlapca Jurija Polanca, vulgo Cepec, ki prisega svojemu gospodu, da ne bo kradel rib ali pomagal pri kraji, temveč mu zvesto služil.²⁶ To prisego bi lahko uvrstili tudi med sodne prisega, saj se je z njo ribiški hlapec izognil kazni, ki mu je pretila zaradi kraje rib. Mlajša je knapovska prisega iz leta 1829, ki so jo morali položiti idrijski rudarji.²⁷ V njej so prisegli, da bodo izvrševali svojo dolžnost in izkazovali pokorščino dvorni komori. O tem, da je bilo tovrstnih slovenskih prisežnih obrazcev v uporabi še več, nam priča tudi prošnja tržaškega notarja Franula de Weissenthurna iz leta 1815, naslovljena na Vodnika v zvezi s prevodom babiške prisega.²⁸

3. Tretja najštevilnejša skupina je skupina najrazličnejših sodnih priseg. Prisegali so pred različnimi sodišči, glede na to ali so bili podložniki ali svobodniki, oziroma glede na to, v zvezi s kakšno zadevo so prisegali. Ohranjene so slovenske prisega, ki so bile položene pred patrimonialnimi, nepristranskimi, deželskimi, gorskim, škofijskim, mestnim, deželnoglavarskim, pri krajevnem sodišču in verjetno smo kakšnega še izpustili, saj za vse prisega ni mogoče ugotoviti, pred katerim sodiščem so bile položene.

Prisega so veljale kot dokazno sredstvo v pravnih postopkih. Prisega je dokazno sredstvo, ki je izrazito sakralnega izvora.²⁹

Kot posebno vrsto prisega v pravnih postopkih lahko označimo prisega za priče. V njih priče prisegajo, da bodo govorile resnico. Najstarejša prisega za priče je bila zapisana leta 1570 pri Veliki Nedelji na slovenskem Štajerskem.³⁰ V vetrinjskem sodnem protokolu je ohranjen prisežni obrazec za priče iz let 1601-1609.³¹ Prisega za priče v slovenščini je bila sestavljena leta 1624 za idrijske podložnike in rovtarje, ko je rudniška uprava poklicala le-te pred cesarske komisarje.

Zaslišanje je potekalo zato, da bi uprava dobila pregled, kako je z rovti in gozdovi, ker je rudnik potreboval veliko lesa.³² Prisežni obrazec za priče je ohranjen še za ljubljanske meščane, ki je bil v uporabi 1619-1726,³³ v knjigi Ivana Lazbasserja iz leta 1641,³⁴ v knjigi obrazcev ljubljanske škofije iz druge polovice 17. stoletja,³⁵ v knjigi zapisnikov trga Ptujška Gora iz leta 1696,³⁶ iz Vuzenice 1715³⁷ in iz Hrastovca (iz druge polovice 18. stoletja).³⁸ Vetrinjski obrazec za priče je še dvodelen. Koruza domneva, da gre pri dvodelnih prisegah za starejše oblike priseg, ki so jih od 16. stoletja dalje začeli izpodrivati celoviti prisežni obrazci, in sicer najprej v mestih.³⁹

V pravnih postopkih poznamo več tipov priseg: izpričevalne (juramentum calumniae), glavne ali razsodilne (juramentum decesivum), ugotovitvene (juramentum manutentionis), očiščevalne (juramentum purgationis),⁴⁰ dopolnilne (juramentum suppletorium).⁴¹ S pomočjo očiščevalne prisega je obtoženi odvrnil kazenski pregon. Ugotovitvena prisega je potrdila ugotovitve. Prisega so se uporabljale tudi takrat, ko pogodba ni bila zapisana ali ohranjena, oziroma jo je bilo potrebno potrditi.

Prisega deli pravna stroka na promisorične in asertorične. Promisorična je tista, v kateri priča obljublja, da bo govorila resnico, medtem ko asertorično prisego da priča po izpovedi in z njo zagotovi, da je govorila resnico. Prisega za priče prav tako kot poklonitvene in uradniške lahko uvrstimo med promisorične.⁴² Asertorične ali potrditvene prisega pa so se ohranile iz najrazličnejših procesov.

Tako so ohranjene: prisega idrijskih podložnikov, s katerimi se odpovedujejo rovtom, ki so jih neupravičeno napravili v idrijskih gozdovih iz leta 1624,⁴³ zaradi torbice z denarjem pred patrimonialnim sodiščem v Škofji Loki 1627,⁴⁴ prisega v pravdi med blejskimi podložniki zaradi odprave plodu iz leta 1648,⁴⁵ prisega, da ni storil nič slabega z dolgim uvodom proti krivemu priseganju iz druge polovice 17. stoletja,⁴⁶ v zvezi s priznanjem očetovstva pred škofijskim sodiščem iz leta 1665,⁴⁷ prisega o zakonskem rojstvu otroka iz župnije Ljubno v Savinjski dolini pred škofijskim sodiščem v Ljubljani iz leta 1667,⁴⁸ prisega zaradi priznanja očetovstva pred škofijskim sodiščem v Ljubljani iz leta 1674,⁴⁹ dve prisegi v zvezi z obljubo za sklenitev zakonske zveze in prisega v zvezi z razvezo zakona iz leta 1675 pred škofijskim sodiščem,⁵⁰ prisega zaradi izginulega denarja iz leta 1676,⁵¹ zaradi škode pri živini pred patrimonialnim sodiščem gospostva Dol iz leta 1690,⁵² prisega zaradi podrte ograje pred ne-

pristranskim sodnikom iz leta 1691,⁵³ prisega zaradi spora okoli posekanih bukev pred patrimonialnim sodiščem v Škofji Loki 1694,⁵⁴ prisega, da ne bo povzročila škode polhograjskemu grofu in soseski v Srednji vasi iz leta 1697,⁵⁵ zaradi žalitve pred blejskim patrimonialnim sodiščem iz leta 1699,⁵⁶ glavna ali razsodilna prisega ortneškega podložnika in valpta zaradi pretepa in mučenja pred deželskim sodiščem v Ljubljani iz leta 1700,⁵⁷ zaradi tihotapstva iz leta 1703,⁵⁸ dve prisegi o višini dote iz leta 1704,⁵⁹ prisega nezakonske matere v zvezi z očetovstvom iz začetka 18. stoletja,⁶⁰ prisega zaradi preloma poravnalne pogodbe iz leta 1716 pred deželnoglavarskim sodiščem,⁶¹ zaradi posojila iz leta 1720,⁶² dve prisegi v zvezi z gorskimi pravnimi zaradi dolga in dediščine iz leta 1730 in 1735 iz Novega mesta,⁶³ v zvezi s prepisom posesti iz leta 1733 pred patrimonialnim sodiščem ljubljanske škofije,⁶⁴ zaradi postavitve kozolca iz leta 1734,⁶⁵ prisega iz leta 1735 pred mestnim sodiščem v Kamniku,⁶⁶ zaradi kraje denarja iz leta 1744,⁶⁷ prisega zaradi zakupa kmetije iz leta 1746,⁶⁸ zaradi dediščine v gorski pravdi iz leta 1747,⁶⁹ zaradi pravice do paše in sekanja grmičevja pred nepristranskim sodnikom v Višnji Gori iz leta 1747,⁷⁰ zaradi sodomije pred deželskim sodiščem v Hrastovcu iz leta 1749,⁷¹ prisega zaradi dote takoj po letu 1753,⁷² prisegi zaradi plačila žita in posojila denarja pred patrimonialnim sodiščem stiškega samostana iz leta 1760,⁷³ zaradi zapuščine in dolga pred upraviteljem graščine v Soteski in tremi pričami iz leta 1761,⁷⁴ zaradi odpravnine iz leta 1771,⁷⁵ zaradi dote iz leta 1783,⁷⁶ zaradi dediščine iz leta 1784,⁷⁷ zaradi izgube ženitnega pisma iz leta 1786,⁷⁸ prisežni obrazec pri krajevnem sodišču državnega gospostva Mekinje iz leta 1789,⁷⁹ zaradi dediščine pred patrimonialnim sodiščem v Žužemberku leta 1780,⁸⁰ zaradi očetovstva pred krajevnim sodiščem v Žužemberku iz leta 1694,⁸¹ prisega v sporu med soseskama iz leta 1797,⁸² prisežni obrazec iz Metlike iz druge polovice 18. stoletja,⁸³ iz leta 1811 pa je ohranjena prisega pred raškimi merom.⁸⁴ Poleg navedenih priseg je ohranjeno še 179 slovenskih priseg iz 17. in 18. stoletja, ki so bile večinoma položene pred patrimonialnim sodiščem gospostva Bled. Prisegli so zaradi dajanja posojil, izplačevanja dote, zapuščin, prodaje nepremičnin, meje posesti, paše in pašnih pravic, trgovanja, tatvin, očetovstva ipd. Blejske podložniške prisega je objavil v svojem delu Peter Ribnikar.⁸⁵

Pri pravnih prisegah so običajno prisegli »...Bogu ozehetu, Sinu Jeni S; duhu, negoue pres Vsega Madesa Spazeti Diuizi Materi

Maria, Vsem Suetnikam, Jnu Suetnizam, eno prauo Zhisto Jnu reschnizhno persego...»,⁸⁶ ali podobno v krajši ali daljši obliki. Pri drugih prisegah pa so le-te naslavljali tudi drugače, kot je vidno iz pričujočega članka.

Pri prvih dveh skupinah so ohranjene le prisege moških, pri tretji skupini pa so ohranjene prisege za oba spola. Ohranjeno pa je pričevanje o poklonitveni prisegi beljaških podložnikov bamberskemu škofu v Beljaku leta 1632, v kateri so prisegli v slovenščini zvestobo škofu, tako moški kot ženske.⁸⁷

Kot primer slovenske prisege navajam prisego, ki so jo leta 1747 položili trije višnjegorski podložniki. Prisega je shranjena v turjaškem arhivu.⁸⁸

Višnjegorski podložniki so prisegli zaradi spora med soseskama v Selah in Križni vasi. Spor je nastal zaradi paše živine in poseke grmičevja na kraju Brda (v Brdcih, Wardcih). Trije višnjegorski podložniki so zahtevali, da se s sodno listino potrdijo njihove pravice in pravice njihovih staršev, da lahko trideset let in en dan na omenjenem kraju mirno in po pravu pasejo in sekajo za plot.

Sodno listino je izdal 9. maja 1747 Janez Zaharija Čermel (Tschermel), oskrbnik višnjegorskega gospostva v funkciji nepristranskega sodnika. Nepristranska sodišča je za posamezne primere lahko postavljala zemljiški gospod, da so kot patrimonialna sodišča sodila v njegovem imenu tedaj, ko je šlo za spor med njim in podložnikom ali za spor med njegovim in tujim podložnikom.⁸⁹

Listina v turjaškem arhivu je ohranjena v prepisu, ki ga je na podlagi originala, ki ga je prinesel Anton Grande, izdelal septembra 1755 Joachim Steiss zaradi nadaljevanja sporov. O nadaljevanju spora nam priča pritožba boštanjanskega podložnika Luke Rusa proti soseski v Križni vasi okoli leta 1753 zaradi gmajne v Brdih.

Prisega je sestavljena iz štirih delov, kar velja večinoma tudi za druge prisege. V prvem delu so navedena imena in priimki oseb, ki prisegajo, v drugem komu prisegajo (Bogu Ozetu, Sinu, Jnu svetimu Duhu), v tretjem delu je zapisana vsebina prisege, zadnji del pa vsebuje zaklinjanje prisežencev.⁹⁰ Prisega je zapisana v bohoričici.

Prisega, ki so jo položili trije višnjegorski podložniki, se glasi:

Jest Anton Grande, Jest Matheus Duscha, Jest Miha / Maren, Sturim ena prava, zista jnu pravizna persega / Bogu Ozetu, Sinu, Jnu Svetimu Duhu, de sem jest, jnu moi / starischi v Wardcih od moiga grunta da te Velike Zeste tride- / sete leit u meri inu popravitve podneve inu Videozhe ne le / pasou tudi protie Sa plut gradite Sekou Sem, letu taku gvisch- / nu,

Koker meni Buh Ozha, Sin, jnu sveti Duh Mati / Boshia pres Madesha tudi Spozeta usi Lubi Svetniki, jnu / Svetnize na moi posledni Zash pomogaite Amen.

Opombe

- O tem glej še: Jože Koruza, O zapisanih primerih uradne slovenščine iz 16., 17. in 18. stoletja, Jezik in slovstvo XVIII, 1972/73 str. 244-254; Slovenščina v dokumentih skozi stoletja, razstava ob 25 letnici samostojnega delovanja Arhiva Slovenije, Ljubljana 1971; Iz roda v rod - Pričevanja o slovenskem jeziku, katalog k razstavi Arhiva SR Slovenije, Ljubljana 1982; Peter Ribnikar, Blejske podložniške prisege, Ljubljana 1976; Simonič, Prisega ljubljanskega mesta, Letopis slovenske matice 1884, str. 196-220; M. Dolenc, Pravnozgodovinska študija o prisegi pri Slovincih, Zbornik znanstvenih razprav, XVI, 1939-1940, str. 44-86.
- M. Dolenc, Pravna zgodovina, str. 211, 212.
- Matko Potočnik: Vojvodina Koroška II, Ljubljana 1910, str. 49-50.
- M. Dolenc, Pravna zgodovina, str. 213.
- Isto.
- Pajk kaže na možnost, da so morda nastale, že ko so Habsburžani s Friderikom III. leta 1440 spet postali kralji in je bilo potrebno prisege obnoviti; zagotovo pa neke med letoma 1440 in 1550. Janko Pajk, Stari rokopis kranjskega mesta, Programm des k.k. Gymnasiums in Marburg, 1870, 1871.
- Koruza, str. 246.
- Iz roda v rod, str. 38; Objava: Vatroslav Oblak, Trije slovenski rokopisi iz prve polovice 17. stoletja, Letopis Matice Slovenske 1887, str. 259-289; prisega je zapisana v prisežni knjigi mesta Ljubljane, ki jo je v času objave hranila Biblioteka dunajske univerze, danes pa jo hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, COD. XXIII/49.
- Janko Pajk, Programm 1870, str. 27.
- M. Slekovec, Dve središki prisegi iz sredine 18. stoletja, Kres, II, 1882, str. 523; Fr. Kotnik, Mozirska tržanska prisega iz leta 1740, Časopis za zgodovino in narodopisje, 1926, str. 133-137.
- Objava: Milko Kos, Slovenske prisege loških in blejskih kmetov iz prve polovice 17. stoletja, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, XXII, 1941, str. 70-74; Ribnikar, Blejske podložniške prisege str. 91.
- Objavi: Frane Gomik, Bled v fevdalni dobi, Bled 1967, str. 64; Ribnikar, Blejske podložniške prisege, str. 93.
- Kos, Slovenske prisege, str. 72.
- Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva od začetka do Zoisove smrti, Ljubljana 1929-38, str. 96.
- Hicinger, Zgledi slovenščine iz 16. stoletja, Novice 1858, str. 211.
- Koruza, str. 247.
- Objava: Janez Bleiweis, Starine slovenske. Slovenska prisega v rokopisu leta 1661, Novice, XXIII (1865), str. 60.
- Objava: August Dimitz, Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813, IV, Laibach 1876, str. 130-131.
- Slovenščina v dokumentih, str. 10.
- J. Pajk, Stari rokopis...
- M. Slekovec, Dve središki prisegi, str. 523.
- Peter Ribnikar, Slovenska prisežna obrazca iz srede 18. stoletja, Jezik in slovstvo, XIX, 1973/74, št. 6-7, str. 260-262.

- 23 Isto.
- 24 Fr. Simonič, Prisege ljubljanskega mesta, Letopis Matice Slovenske, 1884, str. 196-220.
- 25 Isto.
- 26 Objava: Mirko Rupel, Prispevki k protireformacijski dobi, slavistična revija, 1958, str. 128; Iz roda v rod, str. 75.
- 27 ZAL, Oddelek v Idriji, fond Rudnik živega srebra v Idriji, fasc. BAA, knapovska prisega 1829, 7.11.
- 28 Kidrič, str. 570, 630.
- 29 Vilfan, Pravna zgodovina, str. 272.
- 30 M. Slekovec, Doniski k zgodovini cerkva in fara na Kranjskem, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, 1898, str. 47.
- 31 J. Sket, Koroško slovenska prisega od l. 1601, Kres V, 1885, str. 53.
- 32 Mirko Rupel, Prispevki k protireformacijski dobi, Slavistična revija, 1956, str. 148.
- 33 Simonič, Prisege, str. 208.
- 34 Avtor knjige je verjetno dvorski pisar ali oskrbnik ljubljanskega stolnega kapitlja. Dolenc, Nekoliko uradnih spisov s slovenskimi jezikovnimi drobtinami iz 18. stoletja, Časopis za zgodovino in narodopisje, 1931, str. 109-110; Dolenc, Kron 1935, str. 103.
- 35 Modest Golja, Slovenica I, Slavistična revija, 1958, str. 135; ta obrazec je bil zapisan pod vlado škofa Sigmunda Herbersteina (1683-1701) in je označen kot prisega o resnicoljubnosti (Juramentum de dicenda veritate).
- 36 M. Slekovec, Župnija sv. Lovrenca na Dravskem polju, Maribor 1885, str. 134.
- 37 V. Pregelj, Dve slovenski prisegi iz leta 1715, Časopis za zgodovino in narodopisje, 1905, str. 82.
- 38 Fr. Kotnik, Slovenska prisega iz Hrastovca, Časopis za zgodovino in narodopisje, XXIII, 1928, str. 147.
- 39 Koruza, str. 248.
- 40 Primer take »formule juramenti purgationis« iz leta 1715 je objavil V. Pregelj v Časopisu za zgodovino in narodopisje 1905, str. 82. Srečamo jo pa tudi drugje, kot npr. pri gospostvu Bled, ko je podložnik gospostva Radovljica pred deželjskim sodiščem Bled leta 1680 položil očiščevalno prisego, ker je v samoobrambi ubil blejskega podložnika; Ribnikar, Blejske prisege, str. 47, 48.
- 41 Ribnikar, Blejske podložniške prisege, str. 31; Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961, str. 272; Modest Golja, Slovenica I, Slavistična revija, 1958, str. 135, objavlja obrazca forma juramenti calumnia kot obrazec prisega proti krivemu pričevanju in forma juramenti decisivi kot obrazec za prisego o dogovoru; oba sta bila zapisana pod vlado škofa Ferdinanda Kuenburga (1701-1711).
- 42 Dolenc, Zbornik znanstvenih razprav, 1940, str. 59.
- 43 Slovenščina v dokumentih, str. 28.
- 44 Frane Koe, Prisega iz leta 1627, Ljubljanski zvon, 1891, str. 704.
- 45 Slovenščina v dokumentih, str. 30; Ribnikar, Blejske podložniške prisege, str. 47.
- 46 Teodor Domej, Pliberska prisega iz druge polovice 17. stoletja, Jezik in slovstvo, XIX, 1973/74, str. 255-257.
- 47 Koruza, str. 251.
- 48 Isto.
- 49 Isto.
- 50 Koruza, str. 252.
- 51 V. Levec, Slovenska prisega iz leta 1676, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko 1894, str. 84; prisega je ohranjena v arhivu deželnega vicedoma na Kranjskem.
- 52 Slovenščina v dokumentih, str. 30.
- 53 Ema Umek, Individualna prisega pred nepristranskim sodnikom iz leta 1691, Jezik in slovstvo, XIX, 1973/74, str. 262-263.
- 54 Ljubljanski zvon, 1890, str. 768.
- 55 Iz roda v rod, str. 75.
- 56 Slovenščina v dokumentih, str. 30; Ribnikar, Blejske podložniške prisege, str. 48.
- 57 Vl. Levec, Slovenska prisega iz leta 1700, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, 1897, str. 65, 66.
- 58 Matevž Košir, Slovenska prisega čolnarjev na Savi, Arhivi, XIII, 1990, str. 106.
- 59 Ivan Vrhovnik, Doniski k slovenski slovstveni zgodovini 18. velka, Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, 1892, str. 157-160.
- 60 M. Rupel, Prispevki k protireformacijski dobi, Slavistična revija, 1958, str. 128-129, prisega je iz Codelličevega arhiva v AS.
- 61 Slovenščina v dokumentih, str. 31; Koruza, str. 249; zapisano v protokolu deželnih svobodnikov.
- 62 Iz roda v rod, str. 74.
- 63 Zbornik znanstvenih razprav I, 1920-21, str. 88.
- 64 Koruza, str. 252.
- 65 Iz roda v rod, str. 76.
- 66 L. Stiasny, Kamaik, Ljubljana 1894, str. 250; Koruza, str. 250.
- 67 Slovenščina v dokumentih, str. 35.
- 68 Zbornik znanstvenih razprav III, 1923-24, str. 107; prisega je zapisana v zapisniku cistercijske opatije v Kostanjevici.
- 69 Iz roda v rod, str. 76.
- 70 M. Dolenc, Nekoliko uradnih spisov s slovenskimi..., str. 104.
- 71 Zgodovinski arhiv Ptuj, Gospostvo Hrastovec, fasc. 4 (protokol deželjskega sodišča 1718-1799).
- 72 Janez Dolenc, slovenska prisega iz sredine 18. stoletja, Loški razgledi, VII, 1960, str. 211.
- 73 Ivan Vrhovnik, Iz stiškega arhiva, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, 1905, str. 91-94.
- 74 M. Dolenc, Nekoliko uradnih spisov, str. 105; Sam proces se je začel pred vinogorskim zborom, ni pa jasno, ali predstavlja upravitelj gospostva, pred katerim je bila položena prisega, patrimonialno ali nepristransko sodišče.
- 75 Iz roda v rod, str. 76.
- 76 Iz roda v rod, str. 77.
- 77 Slovenščina v dokumentih, str. 36; prisega je zapisana v protokolu deželnih svobodnikov.
- 78 Isto.
- 79 Ema Umek, Mekijska prisega, Jezik in slovstvo, XIX (1973/74), str. 266.
- 80 Metod Dolenc, Nekoliko uradnih spisov s slovenskimi jezikovnimi drobtinami iz 18. stoletja, Časopis za zgodovino in narodopisje, 1931, str. 106-107.
- 81 M. Dolenc, Nekoliko uradnih spisov, str. 106.
- 82 Arhiv Slovenije, Gr. XXII-Grmače, fasc. 19.
- 83 Janez Koe, Slovenski prisežni pouk iz Metlike, Jezik in slovstvo, XIX, 1973/74, str. 257-259.
- 84 Narodni muzej, Ljubljana.
- 85 Peter Ribnikar, Blejske podložniške prisege, Ljubljana 1976.
- 86 Ribnikar, Blejske..., str. 33.
- 87 Jože Koruza, Dopetnilo k pregledu o zapisanih primerih uradne slovensčine iz 16., 17. in 18. stoletja, Jezik in slovstvo, XIX, 1973/74, str. 266.
- 88 Haus-, Hof- und Staats Archiv, Dunaj, Fürstliche Auerspergische Archiv, Zimmer A, Kasten XI, Fasc. 1, Konv. 3; Metod Dolenc, Nekoliko uradnih spisov s slovenskimi jezikovnimi drobtinami iz 18. stoletja, Časopis za zgodovino in narodopisje, 1931, str. 104.

89 Sergij Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1961, str. 361; Ema Umek, *Individualna prisega pred nepristranskim sodnikom iz leta 1691*, *Jezik in slovstvo*, XDX, 1973/74, str. 362-363.

90 O sestavi podložniških priseg: P. Rjbnikar, str. 31-32.

ZUSAMMENFASSUNG

Eidschwüre im Slowenischen

Matevž Košir

Die Eidschwüre stellen slowenische Texte amtlichen Charakters dar. Die ersten slowenischen Eidschwüre stammen aus dem 16. Jahrhundert, besonders zahlreich sind sie aber im 17. und 18. Jahrhundert. Es sind slowenische Eidschwüre aller Bevölkerungsschichten erhalten worden, von Edelleuten und Bürgern und Marktbürgern bis zu Untertanen. Die Eidschwüre können in drei Gruppen aufgeteilt werden: Geschenks- oder Untertaneneidschwüre, die Eidschwüre der Angestellten und die Eidschwüre in den Prozeßverfahren. Am zahlreichsten sind die Eidschwüre in den Prozeßverfahren, die Zeugen vor den verschiedensten Gerichten mit Hinsicht auf die Lage abgelegt haben und im Hinblick auf die Angelegenheit, derentwegen sie den Eid geschwört haben.

Tiskovni delikti 1874-1930

Jelka Melik

Med kaznivimi dejanji, ki so jih obravnavala in sodila redna kazenska sodišča, so imeli tiskovni delikti posebno mesto. Kazenski postopek, ki je veljal za tiskovne zadeve, je bil nekoliko drugačen od splošnega kazenskega postopka, kar se je odražalo tudi v poslovanju s spisi, saj so sodišča za te zadeve vodila poseben vpisnik. V letih 1898 do 1930 je ta vpisnik nosil oznako Pr.

S tem prispevkom želimo nekoliko osvetliti to področje kazenskega sodstva ter opozoriti arhiviste v slovenskih arhivih na posebno skrbnost pri strokovni obdelavi tovrstnega arhivskega gradiva. Sodni spisi, ki vsebujejo kazenske postopke pri tiskovnih deliktih, predstavljajo namreč odličen vir za politično in kulturno zgodovino. V »tiskovnih pravadah« so številne pomembne osebe slovenske preteklosti kot zasebni tožilci ali obtoženci v obrambo svojih trditev navajale podrobnosti iz svojega in nasprotnikovega osebnega, političnega in kulturnega življenja.

Kazenski postopek je sredstvo države v boju zoper kriminaliteto. Posebej urejen postopek proti določeni vrsti kaznivih dejanj torej pomeni, da država tej vrsti kriminalitete posveča posebno pozornost. Ker je, kot je zapisal S. Vilfan, namen kazenskega prava »s prisilnimi sredstvi zago-

toviti obstanek določenega družbenega reda in razmerij, ki ga tvorijo«,¹ pomeni, da so kazniva dejanja, storjena s tiskom, predstavljala zaradi velike odmevnosti posebej občutljivo področje. Kljub povedanemu pa moramo opozoriti, da v državah, kjer ni svobode tiska, tudi ni posebnega statusa tiskovnih deliktov, saj tovrstna kazniva dejanja država prepereči že z močno preventivno dejavnostjo, na primer cenzuro. Tudi avstrijska država je do uvedbe ustavnega življenja leta 1861 zelo ostro bdela nad tiskom, kar je veljalo še zlasti za Metternichov in Bachov absolutizem. Revolucionarno leto 1848-1849 je bila le kratkotrajna epizoda tiskovne svobode, hkrati pa tudi procesnih predpisov za tiskovne zadeve in porote za sojenje tiskovnih deliktov.

Liberalnejši tiskovni zakon je Avstrija končno dobila 17. decembra 1862.² Istočasno je izšel tudi zakon o kazenskem postopanju v tiskovnih zadevah,³ ki je uvedel proces z obtožbo, javnost in neposrednost postopka ter tako imenovano objektivno postopanje. Medtem ko je materialni tiskovni zakon z novelami v letih 1868, 1894 in 1914⁴ veljal pri nas vse do 1925, ko je bil sprejet za vso državo enoten tiskovni zakon, ki je vseboval materialne in formalne predpise, so bile procesne določbe spremenjene že z uvedbo